

Bálint Tibor

(1932–2002)

Néhány napja – a magyar kultúra díszünnepén – vehette és örömmel vette át Budapesten, a nemzeti kulturális örökség miniszterétől a kitüntető Márai Sándor-díjat; s az elismerést és a vastapsot köszönve egy pillanatra tisztelettel megállt – és kissé megbiccentette a fejét...

Néhány hete még egy remekbe szabott kis esszé adott elő az irodalom mai állapotáról – felszólalván az Írószövetség közgyűlésén.

S közben könyvei, írásai folyamatos megjelenése szerte a Kárpát-medencében és a nagyvilágban.

És aztán most döbbenetes hirtelenséggel...

Bálint Tibor, az ízig-vérig kolozsvári író, az erdélyi sors különleges szavú megörökítője, a közép-európai léthelyzetek látomásos megelevenítője és az emberiségnyi világtávlatok megvilágítója: az erdélyi és az egyetemes magyar szépírás mesterei: legkiválóbbjai közül való volt – és marad. Nemigen akadt komoly kortársa, nemzedéki pályatársa, kritikusa vagy olvasója, akit ne nyugőzött volna le látásának, stílusának, ábrázoló nyelvi erejének különös hatása, kivételes szuggesztivitása. A faluról a városba sodródó cselédség, a külvárosi, peremvidéki szegénység, a tengődő kisiparosság, a fülledt levegőjű munkásnegyedek hírhozójaként lépett az irodalomba – s azonnal költőivé mélyítve vaskos élményeit, a próza, az elbeszélés megjelenítő hitelességét valami lélekbolygatón igézetes líraisággal átszínezve-stilizálva, egyszersmind modernizálva. Kezdetől egészen eredeti hangjának felerősítésében egy Krúdy, egy Tamási, egy Gelléri szelleműjja, vagy messzebről főként a nagy oroszok, Tolsztoj, Dosztojevskij, Csehov szellemi-művészi inspirációja segítette; légies, „tündéri” hangulatsugárzó realizmusa, hétköznapiakat „elvarázsoló”, csendes vagy lármás utcákba, lépcsőházakba „angyaljárást” idéző történetmondása fényévnnyire került el az ötvenes évek szocreáljának és proletkultjának bornírt kívánalmait. Így végeztek „vérátömlesztést”, „korváltást” a háború után indulók (Sütő András, Székely János, Kányádi Sándor, Szabó Gyula, Fodor Sándor), majd a közvetlenül őket követő Forrás-nemzedék mértékadói (Szilágyi Domokos, Paskándi Géza, Lászlóffy Aladár, Szilágyi István, Hervay Gizella és a többiek) – Bálint Tiborral is az élen – a sematizmus hosszúra nyúlt évtizedei után a romániai magyar irodalomban. Mái is feladatot jelenthet annak az elemzése például, hogy miként függött össze Bálint Tibor modern fantasztikumot és abszurd humort elegyítő novellisztikája, vagy prófétikus-groteszk anti-utópiája (az elgépiesedő világcivilizációt karikírozó *Önkéntes rózsák Sodomában*) a hatvanas évek amerikai, angol, francia stb. kultúrfolyamataival – párhuzamos és a korszakban összekapcsolódó művészeti tendenciáival.

S a legelső olyan kimagasló teljesítmények közé tartozik Bálint Tibor nagyregénye, a *Zokogó majom* is, amelyek a megújuló, „nagykorúsodó” erdélyi irodalom hetvenes évekbeli fellendülését mutatták. Voltaképpen ez az 1969-ben megjelent korszak meghatározó alkotás nyitotta meg további remekművek egész sorát. S méltán lett kirobbanó könyvsiker – ítések, szakmabéliek, az értő nagyközönség köreiben egyaránt;

s az egész magyar nyelvterületen. Nem csoda: olyan bővöletesen tarka sorspanorámáját, történelmi freskóját festi ez a mesei népeposz, ez a vallomásos önéletrajzi tényregény vagy családregény az esendő kisemberi létezés kelet-közép-európai térségeinek és perifériáinak, hogy abban az önmagunkra ismertető kisépítő-közösségi léttapasztalat – maga a humán kálváriája – egész megrendítő mélységében tárulkozik föl. Olyan egyszerre érzékletes és jelképes sorsviziót vetítve elénk, amely csak a mágikus realizmus csúcspontjához merészkedő esztétikai fogalmakkal és kategóriákkal értékelhető. Mert a harmincas évektől, a nagy világválságtól a háborús idők nyomorúságain át a szovjetromán diktatúra első szakaszáig ívelő szociografikus társadalomtörténeti tabló káprázatosan sokszínű mozaikkép-kockái – a festői látványteremtésben –: szemléletes valóságrajz és mitikus sugallatosság összetéveszthetetlenül sajátos, lebilincselően teljesérvenyű széptani egységet érik el. A bővérű, fantáziadús meseáradás ősforrásainál járunk, a szételemezhetetlenül árnyalatos előadás hangnemváltozatainak sűrű hatásformáinál: a humoros-ironikustól az együttérzőig, az anekdotikustól a balladisztikusig, a morbid-bizarrtól és (tragi)komikustól a nosztalgikusig terjedően.

Mennyien üdvözölték elragadtatva mindezt!... – Féja Gézától Czine Mihályig, Ilia Mihálytól Pomogáts Béláig, Kántor Lajosig és a többiekig. S mennyire felejthetetlenek maradtak a könyv minden új és újabb kiadása, megjelent fordításai, vagy megfilmesítése után is azok a regényhősök! A folyton és hiábavalóan kísérletező apa, a családot összefogó anya, az örökké vetett ágyra vágyó és mindig kudarcot valló másodpincér groteszk-panoptikumi alakja. Vagy maga az értelmiségivé felnövekvő és írói ars poeticát kikristályosító főszereplő, aki illyési módra nem menekülhet – mert nem is akar, megfélemlítések ellenére sem – azoknak a lét összes terhét, súlyát cipelő, sorsverte, elesett szegényeknek, nyomorultaknak és kiszolgáltatottaknak az erkölcsi vállalásától és képviselésétől, akik minden körülmények között emberré nevelték.

S a lélektani emberlátással, a vonásnyi-villanásnyi gesztusrajzokban is pontos-hiteles léleklátással feltöltődő, telitalálatos karakterábrázolás a bámulatosan gazdag epikus áradásban – az „öreges könyvtől” az „apokrif novelláig” és tovább szélesedő elbeszéléstípusokban – felvonuló figurák („császár és kalaposinas”, fáraó és szolga távolságait átfogó) rengetegének megteremtésével folytatódik. Az újabb regény-eposz, a *Zarándoklás a panaszfalhoz* az ötvenes évek, az 1956 utáni megtorlások vészorszakát olyan zsarnokságként – az élet minden területét átítató rémuralomként – látatja, amelyben a társadalmi terror működtetése a legszorosabban összefonódik a hiperbolikus emberi aljasság, az aberráció, a gyilkos ösztönöket elszabadító basáskodás legelképesztőbb jellemképleteivel és jelenségeivel. A hatalmi perverz-szadista kéj farsangoló tobzódásának leképezése a távlatos modern pszichológia, a freudi és poszt-freudi antropológia tág kontextusában és dimenzióiban is értelmezhető – s esztétikai minőségében is megrázó, felkavaró emberlátomást nyújt: a szenvedők, a szenvedést okozók és a közbulállók egész galériájának, a megalázók és a megalázottak sokadalmi kavalkádjának kiterelésével. Hasonlóképpen a biblikus-apokaliptikus *Bábel toronyházához*, amely – orwelli típusú parabolaként, az abszurd realitását és a megélt realitás tökéletes abszurdumát kiélelve – az erdélyi magyarság háborzongató passióját már nagyjából a hatvanas évtizedtől a Ceaușescu-császárság 1989-es megdöntéséig követi végig – katartikus érzékletességgel és örök mementó-állítással emlékeztetve mindarra, ami ebben a földrajzi, politikai térségben megtörténhetett. Trilógiává egészítve ki a nagyregények sorozatát, amely hármaskönyv hallatlan művészi és egzisztenciális erejű vizionárius dokumentuma lett huszadik századi múltunknak és félmúltunknak; mítoszivá emelkedett

sorsfelmutatás, messzefénylő lét- és igazságdemonstráció: egy embertelenül-démonikusan beteg világról és a benne szorongva meghúzódó emberségről.

A megsokszorozódó és ezerféle típusban tomboló köznapi és történelmi erőszak, az „égi és földi kvartélyokba” hatoló örületes-torz amorális, a kínzó és önkínzó téboly fenomenológiájának írója érzéki-érzelmi és szellemi jelentéstartalmak olyan életes-eleven viszonyát, olyan jellegzetes együttesét alakította ki, amely egyrészt előhívta, másrészt igazolta a vallomások-értekező esszéikben vagy az akár karcolatnyi eszmefuttatásokban vázolt – és szinte egész esztétikai rendszerré épülő – művészetbölcseleti gondolatokat. Arról, hogy a maradandó alkotás egyszerre mozgat „szavakat és szíveket”, ugyanúgy érzékeltet „kenyeret és gyertyalángot”, „illatot és filozófiát”, „látomást és kényszerzubbonyt” – mert az igazi mű hangulata, mely „tartósan zsong az idegekben”: a „tapasztalás vérfestékéből” van kikeverve. Bálint Tibor, aki azt szeretne volna, ha az erdélyi írókat nemcsak „szamócaillatú” szép szavaikért (amilyenek neki is voltak!), hanem „éles meglátásaikért” és „halálosan pontos leírásaikért” is „csodálná a világ”, Tolsztojjal vallotta: „úgy kellene írunk, mintha a szomszédos szobában mindig épp haldokolna valaki...”

Korának, a sokáig „elhallgatott történelemnek” „igaz krónikásaként” táplálta közösségét „az anyanyelvűségben az ő csodálatos, mert tárgyyszerű és mégis poétikus nyelvezetével” – ahogyan Sütő András mondta róla; az „áttűnések és árnyalatok” szivárványos, tökéletesre telített „szépirodalmi anyagával”, a zamatos-bűvös „mesélőkédv” és a stiláris, „nyelvi érzék” utánozhatatlanságával – Lászlóffy Aladár szavai szerint.

S így volt szerelmese szülőföldjének is, kedéllyel, emlékekkel, kalandos képzelettel így keltette életre a kolozsvári kül- és belvárosi utcákat, az ódon sikátorokat és keserűvidám kocsmákat, a hóstáti negyed, az „Irisz-telep”, a „Csillaghegy”, a „Kálvária-templom”, a „Rabok kertje” környékét, a „Kövespad”, a „Sánta angyalok utcája”, a „Malomárok”, a „Felhővár” gyermek- és ifjúkori – valós vagy átkeresztelt – színtereit, a Mátyás-szülőház, a Főtér, a Farkas utca tájékeit; vagy a diákévek és a pályakezdés helyszíneit: a református kollégiumot, a Bolyai egyetemet, a lapszerkesztőségeket. Azt a szellemi otthont, ahol az utóbbi félévszázad talán legkiemelkedőbb Kárpát-medencei gyermekirodalmi folyóiratát, a több is mint népszerű: missziót betöltő *Napsugárt* ívszerkesztve munkálkodott. A házsongárdi temetőt, ahol az a megható „gyerekes meggyőződés” foghatta el, hogy a fekete sírkölapokon átmelegedett három szem sárga szilva majszolgatása közben (merthogy „Kolozsvár szeszélyes lakói még a Házsongárdot is teleültették gyümölcsfákkal”) „dédnagyapái húsából táplálkozik”, „akikhez lenyúl a szilvafa gyökere”. Ahol az öreg fejfákból annyi emberi sorsot olvashatott ki, annyi beszélő nevet varázsolhatott élővé. Vagy a Szent Mihály-templom tornyát, amelyben gyermekként, riadt-diadalmasan kapaszkodva a súlyos kötélbe, egyszer ő is harangozott – s így emlékezve tűnődön, merengőn vissza erre: „Es azóta a szülőföld számomra halk, de folyamatos harangzúgás, amely a napfényt ringatja és az aranyló galuskákat a vasárnapi húslevesben, és a galambokat lebegtetni a magasban, és a port Mátyás csizmái körül, és elmélyíti a ráncokat Apáczai arcán, de egy kis mosolyt is megrezent rajta, és hintáztatja a Szamos szőke hajait és a hársfák lombját és az emlékeket és az eperszínű fényképeket a falon, nagyapám és nagyanyám arcát. És a szívemet, hogy erősödjék benne a bizalom: jó volt itt élni, ebben a városban, ha olykor a szorongató idő körbefogta is”.

Egyszóval Kolozsvár... Ahonnan nem vágyott el „se Párizsba, se Londonba vagy Rómába”; mert hitte és vallotta: „hiszen szülőt nem választhat magának az ember”. S Erdély, a magyarság, egész történelmünk és kultúránk... – amelynek megtartó ihletéséhez mindétig alku nélkül ragaszkodván, „keserű fohászkodással”, „szétszórásunk és kipusztításunk ellen” perelve, a kivert szemű Sütő Andrásért aggódva és Kós Károlyt a „mi Ezékiel prófétánkként” szólítva-idézve hirdette: „Fölbredtünk, látni akarunk tisztán. Szembe akarunk nézni az Élettel, tisztában akarunk lenni helyzetünkkel. Ösmerni akarjuk magunkat. Számba kell vennünk erőinket, szerveznünk kell a munkát, tudnunk kell a célt, amit el akarunk érni.”

S most már őt is a Házsongárd pihenteti – Senczi, Apáczai, Misztótfalusi, Brassai, Kós, Reményik, Dsida, Szabédi, Szilágyi Domokos és mind a többiek, neves és névtelen elődei, ősei és övéi között.

Hetvenéves születésnapját sem érhetette meg...

Legyen Véled az Úr, kedves Tibor, mindörökké – Ámen.

Bertha Zoltán

